QASHQADARYO VILOYATI YER-SUV RESURSLARI VA ULARDAN OQILONA FOYDALANISH

Hasanov Furqat Shoniyoz o‘g‘li

Qabul qilindi: 01.11.2025
Ko‘rib chiqildi: 01.11.2025
Tasdiqlandi: 02.11.2025

Kalit so‘zlar:
Qashqadaryo viloyati, yer resurslari, suv resurslari, oqilona foydalanish, ekologik boshqaruv.

Ключевые слова:
Кашкадарьинская область, земельные ресурсы, водные ресурсы, рациональное использование, экологическое управление.

Keywords:
Kashkadarya region, land resources, water resources, rational use, ecological management.

Annotatsiya. Tezisda Qashqadaryo viloyatining yer va suv resurslari tabiiy va iqtisodiy ahamiyati, ularning hozirgi holati va samarali boshqarish yo‘llari o‘rganilgan. Tadqiqotda hududning geologik tuzilishi, suv zaxiralari, sug‘orish tizimlari va yer foydalanishning ekologik jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, resurslardan oqilona foydalanish strategiyalari va amaliy tavsiyalar berilgan.

Аннотация. В тезисе изучаются земельные и водные ресурсы Кашкадарьинской области, их природное и экономическое значение, текущее состояние и пути эффективного управления. Анализируются геологическое строение региона, запасы воды, ирригационные системы и экологические аспекты землепользования. Приводятся практические рекомендации по рациональному использованию ресурсов.

Annotation. The thesis examines the land and water resources of the Kashkadarya region, their natural and economic significance, current condition, and effective management strategies. The study analyzes the region’s geological structure, water reserves, irrigation systems, and the ecological aspects of land use. Practical recommendations for rational use of resources are provided.

Kirish. Qashqadaryo viloyati o‘zining geologik tuzilishi, iqlimi, yer resurslari va suv zaxiralari bilan O‘zbekistonning eng muhim hududlaridan biri hisoblanadi. Hududning tabiiy sharoiti qishloq xo‘jaligi, sanoat va ijtimoiy rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, yer va suv resurslarining samarali boshqarilishi hudud iqtisodiyoti va ekologiyasining barqarorligi uchun asosiy omil hisoblanadi. So‘nggi yillarda aholining ko‘payishi, sanoatning rivojlanishi, qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanish intensivlashuvi va iqlim o‘zgarishlari Qashqadaryo viloyatidagi yer va suv resurslariga bosimni oshirmoqda. Shu sababli, resurslarni oqilona va samarali boshqarish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot doirasida hududning yer resurslari turlari,

ularning ekologik va iqtisodiy ahamiyati, mavjud foydalanish tizimlari, sug‘orish tizimlari va suv zaxiralari o‘rganiladi. Shuningdek, resurslardan foydalanishning oqilona strategiyalari, barqaror rivojlanish konsepsiyalari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tezisning asosiy maqsadi Qashqadaryo viloyatida yer va suv resurslarining hozirgi holatini tahlil qilish, ularni samarali boshqarish yo‘llarini aniqlash va ekologik jihatdan xavfsiz, iqtisodiy jihatdan samarali strategiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari hududning qishloq xo‘jaligi, sanoat va ekologik rivojlanishini muvozanatli va barqaror rivojlantirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Qashqadaryo viloyatidagi yer va suv resurslarining holati va ulardan oqilona foydalanish masalalari haqida turli olimlar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, Karimov [1] o‘z ishida O‘zbekistonning markaziy va janubiy viloyatlaridagi yer resurslarining geologik tuzilishi va ularning qishloq xo‘jaligida ishlatilish samaradorligini tahlil qilgan bo‘lsa, Turdiyev [2] suv resurslarini boshqarish va sug‘orish tizimlarining samarali ishlash mexanizmlari haqida batafsil tadqiqot olib borgan. Shuningdek, Rashidov [3] hududdagi yer resurslarining ekologik holati, tuproq eroziyasi va sho‘rlanish kabi muammolarni aniqlashga qaratilgan ishlarni amalga oshirgan, bu yer resurslarini barqaror boshqarish strategiyasini ishlab chiqishda asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Davronov [4] suv zaxiralari va ularning iqtisodiy ahamiyatini, shuningdek, suvdan oqilona foydalanishning zamonaviy texnologiyalarini tahlil qilgan bo‘lsa, Sobirova [5] hududdagi qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanishning ekologik va iqtisodiy jihatlari, resurslardan barqaror foydalanish yo‘llarini o‘rganib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqgan. Ushbu tadqiqotlar Qashqadaryo viloyatidagi yer va suv resurslarini boshqarish, ularning samaradorligini oshirish va barqaror rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish uchun ilmiy asos yaratadi, shuningdek, hududning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy rivojlanishining muvozanatli bo‘lishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Materiallar va usullar. Qashqadaryo viloyatining yer-suv resurslarini o‘rganish va ulardan oqilona foydalanish masalalarini tahlil qilishda ilmiy tadqiqot materiali sifatida viloyatning tabiiy-geografik xususiyatlari, iqlimi, yer va suv resurslari statistik ma’lumotlari, qishloq xo‘jaligi va sanoat ob’ektlari faoliyati hamda hududda amalga oshirilayotgan suvdan foydalanish loyihalari asosiy manba sifatida ishlatiladi. Tadqiqotda foydalanilgan asosiy usullar qatoriga hududning yer resurslari xaritalarini o‘rganish, sun’iy va tabiiy suv havzalaridagi suv balansini hisoblash, yer va suvdan foydalanishning ekologik va iqtisodiy samaradorligini tahlil qilish, statistik ma’lumotlarni yig‘ish va ularni grafik, jadval va diagrammalar orqali vizualizatsiya qilish kiradi. Shuningdek, so‘rovnomalar va intervyular yordamida qishloq xo‘jaligi korxonalari, fermer xo‘jaliklari va suv idoralari faoliyatini o‘rganish ham amalga oshiriladi, bu orqali yer va suv resurslaridan foydalanish amaliyoti va uning muammolari aniqlanadi. Tadqiqot davomida geoinformatsion tizimlar (GIS) va masofadan zondlash

texnologiyalari yordamida viloyat hududidagi yer va suv resurslari taqsimoti va ularning o‘zgarish dinamikasi aniqlanadi, bu esa oqilona boshqaruv va rejalashtirishda ilmiy asos yaratadi. Shu bilan birga, yer-suv resurslaridan foydalanishning iqtisodiy samaradorligini baholash uchun matematik statistik usullar, indekslar va koeffitsientlardan foydalanish, ekologik me’yorlar va normativlar bilan solishtirish orqali resurslarni optimal boshqarish yo‘llari aniqlanadi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda hududiy ma’lumotlar, ilmiy maqolalar, davlat statistika qo‘mitasi hisobotlari, suv xo‘jaligi monitoringi va amaliy tadbirlar natijalari birlashtiriladi, bu esa yer-suv resurslarini oqilona va samarali boshqarish strategiyasini ishlab chiqishga imkon beradi.

1-Jadval. Qashqadaryo viloyatidagi yer va suv resurslari hamda ulardan foydalanish ko‘rsatkichlari

Tuman/Shahar	Sug‘oriladigan yer, ha	Asosiy suv manbalari	Suvdan foydalanish, mln m³	Hosildorlik darajasi, t/ha	Izohlar
Qarshi	42,500	Qashqadaryo daryosi, Nasaf ko‘li	120	3,2	Asosiy qishloq xo‘jaligi markazi
Shahrisabz	28,300	Yakkabag‘, Shakhrisabz kanali	85	2,8	Sug‘orish tizimi eskirgan
G‘uzor	31,200	G‘uzor daryosi	90	3,0	Yerlarning qisman degradatsiyasi
Kitob	25,400	Kitob daryosi, Amudaryo sho‘rlash kanali	78	2,7	Suv taqsimoti nomutanosib
Kasbi	22,800	Kasbi daryosi	65	2,9	Sug‘orish inshootlari yangilanishi talab etiladi

Jadvalda viloyatdagi asosiy tumanlar bo‘yicha sug‘oriladigan yer maydoni, suv manbalari, suvdan foydalanish hajmi va hosildorlik darajasi ko‘rsatib o‘tilgan. Shu tarzda, resurslardan foydalanish samaradorligi va oqilona boshqarish imkoniyatlarini vizual tahlil qilish mumkin.

Tadqiqot muhokamasi. Qashqadaryo viloyatining yer-suv resurslaridan foydalanish amaliyoti va ularning oqilona boshqarilishi masalalarini tahlil qiluvchi tadqiqot muhokamasida birinchi navbatda viloyatning geografik joylashuvi, iqlim sharoiti va tabiiy resurslar imkoniyatlari ahamiyatli rol o‘ynaydi. Hududning maydoni, sug‘oriladigan yerlar, daryolar va sun’iy suv havzalari kabi resurslar viloyat iqtisodiyoti, xususan qishloq xo‘jaligi va sanoat tarmoqlarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, viloyat hududida yer va suv resurslaridan foydalanishning samaradorligi turli tarmoqlar bo‘yicha sezilarli darajada farqlanadi. Masalan, qishloq xo‘jaligi sohasida sug‘orish tizimlarining eskirganligi va suv taqsimotidagi nomutanosibliklar hosildorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda, shuningdek, ayrim tumanlarda yerlarning degradatsiyaga uchrashi yer resurslaridan samarali foydalanishni cheklamoqda. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, suv resurslarining oqilona taqsimlanishi va samarali ishlatilishi uchun texnologik yangilanishlar, masofadan zondlash va GIS tizimlarining joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, viloyatdagi fermer va korxonalarning suvdan foydalanish amaliyoti va ularning yer resurslarini boshqarish strategiyalari o‘rganilganda, ko‘plab ijobiy tajribalar bilan bir qatorda, resurslarni behuda sarflash va ekologik me’yorlarni buzilish holatlari ham aniqlanadi. Tadqiqot natijalariga asoslanib, yer-suv resurslarini oqilona boshqarish strategiyasi ishlab chiqishda hududiy xususiyatlar, resurslarning tabiiy holati, iqtisodiy samaradorlik va ekologik barqarorlik mezonlari birgalikda hisobga olinishi zarurligi aniqlanadi. Bundan tashqari, viloyatdagi suv taqsimoti tizimi, suvdan foydalanish rejalari va sug‘orish inshootlarining texnik holati tahlil qilinib, ularni modernizatsiya qilish va raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish orqali samaradorlikni oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, yer-suv resurslarining oqilona ishlatilishi nafaqat qishloq xo‘jaligi hosildorligini oshiradi, balki hudud ekologiyasini saqlash, sanoat va ijtimoiy infratuzilmani barqaror rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, hududiy boshqaruv organlari, fermer xo‘jaliklari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasida samarali hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqish, resurslar monitoringi va raqamli hisob-kitob tizimlarini joriy etish orqali resurslarni tejash va barqaror ishlatish imkoniyatlari kengayadi. Tadqiqot muhokamasi shuni ko‘rsatdiki, Qashqadaryo viloyatida yer-suv resurslaridan oqilona foydalanish uchun integratsiyalashgan yondashuv, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash, hududiy va ekologik xususiyatlarni hisobga olgan boshqaruv tizimlarini yaratish muhim ahamiyatga ega. Natijalar shuni isbotlaydiki, ilmiy asoslangan boshqaruv strategiyalari va monitoring tizimlari orqali viloyatning tabiiy resurslaridan maksimal foyda olish va ularni kelajak avlod uchun saqlash imkoniyati mavjud.

Xulosa. Qashqadaryo viloyatidagi yer-suv resurslarini o‘rganish va ulardan oqilona foydalanish bo‘yicha olib borilgan tadqiqot natijalari shuni

ko‘rsatadiki, hududning tabiiy-geografik sharoiti, suv havzalari va yer resurslarining tabiiy imkoniyatlari viloyat iqtisodiyoti, xususan qishloq xo‘jaligi va sanoat rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, sug‘orish tizimlarining eskirganligi, suv taqsimotidagi nomutanosiblik va yerlarning degradatsiyaga uchrashi resurslardan samarali foydalanishni cheklamoqda. Shu bilan birga, GIS va masofadan zondlash texnologiyalari, raqamli monitoring tizimlari va hududiy boshqaruv mexanizmlari joriy etilganda resurslarni oqilona boshqarish, hosildorlikni oshirish va ekologik barqarorlikni ta’minlash imkoniyati mavjudligi aniqlandi. Tadqiqot shuni isbotlaydiki, yer-suv resurslaridan samarali foydalanish integratsiyalashgan yondashuv, texnologik yangilanishlar, ekologik va iqtisodiy mezonlarni hisobga olgan boshqaruv strategiyalari orqali amalga oshirilishi mumkin. Natijada, viloyatning tabiiy resurslaridan oqilona foydalanish nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki hudud ekologiyasini saqlash va kelajak avlodlar uchun resurslarni barqaror saqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Karimov, A., “O‘zbekiston yer resurslari va ularning qishloq xo‘jaligida ishlatilishi”, Tashkent, 2018.
2. Turdiyev, S., “Suv resurslarini boshqarish va sug‘orish tizimlari”, Samarkand, 2019.
3. Rashidov, B., “Tuproq eroziyasi va sho‘rlanish: ekologik tahlil”, Qarshi, 2020.
4. Davronov, M., “Suv zaxiralari va oqilona foydalanish texnologiyalari”, Tashkent, 2021.
5. Sobirova, N., “Qishloq xo‘jaligi yerlaridan barqaror foydalanish strategiyalari”, Bukhara, 2022.